حزب دموکرات کوردستان ئێران پەخشی کەی

www.kurdistanmedia.com

شوماره ١٠ | یەکشەممە ، ٥ وەڵگەرێزان ١٤٠٥_ ٢٧ سێپتامبر ٢٠٢٦

وەدەس هاوردنێ ماف نەتەوەیی گەل کورد لە چوارچوی ئێرانیگ دموکراتیک و فدراڵ

هاودەنگیمان ڕەمز سەرکەفتنمانە

دی قسەیگ ئەڕای وەتن نەیرن

پزشکیان، رەئیس جمهور ڕێژیم جومهوری ئسلامی ئیران لە هەشتادویەکمین دانیشتن جەم گشتی سازمان ملەل موتەهد، قسەیلیگ ک کرد تەنیا نیەود جوور وتاریگ دیپلوماتیک تماشای بکەیمن.

وەختیگ ک ڕێژیم لە قەیرانەیل دیپلوماسی،شەڕ، ماف مرۆڤ، ئەمنیەت مەنتەقەیی و مەشروعیەت سیاسی و ... گیر کردێە، پزشکیان باس لەوە کەی ک تەسلیم نیەون!

پرس بنەوایی ئەڕای تێران تەنیا ڕەسانن پەیام نەیو، بەڵکە قەیران ڕەوایەتە، لەی دانیشتنەیلە هەر دەوڵەتیگ هەوڵ دەی وە باسکردن ڕاسیەگان، باس کردن لە بەڵگەیل حقوق وە ڕەفتار و کردار خوەی وە مەشروع نیشان بیەی و وەرایوەرێ خوەی وە بایس و بانی قەیران ناو بووەی، وەلی ئەڕای تێران، ڕەوایەت ڕەسمی و ڕاسیەیل بەڵگەمەند بیەسە قەیرانیگ دیپلوماتیک.

نەمایەندەیل ڕێژیم لە دەرەوەی وڵات و تروریست دیپلوماتەیل ڕێژیم، باس لە هەرچیگ کەن و دەس خەنە بان هەر خاڵیگ تاوانبار سەرەکی خوەیانن و سیمای ڕاسکانی ئی ڕێژمە فرەتر لە جاران ئەڕای کۆمەڵگای جەهانی کەفتیەسەو دەر، یەکیگ لە نموونە وەرچەوەگان، لە بارەی ماف مرۆڤ(حقوق بشر)ە، هەیئەتیگ لە سازمان ملەل ک لە ڕاسای دەرخستن ڕاسیەگان کار کەن، لە ڕاپورت خوەیان ئەڕای ئی دانیشتنە باس لەوە کردنە ک سەرکوت ئعترازەگان لە لایەن ڕێژیم، جوور جنایەت وە دژ بەشر تماشا بکریەی.

لە لای ترەک پزشکیان لەبارەی جەنگ باس لەوە کەد ک وە خوەیان دفاع کردنە و کەن! شورای ئەمنیەت لە قەتنامەی ٢٨١٧ لە ١١ مارس ٢٠٢٦، پەلامار و هەڵامات ڕێژیم جومهوری ئسلامی وە دژ وڵاتەیل ناوچەگە موحکوم کرد. ئی سەنەد جیا لە جیاوازی سیاسیەگان، نیشان دەی رەفتار نزامی ئیران لە ئاست بەرز سازمان ملەل جوور بابەتیگ ڕەسمی و بەڵگەمەند نووڕنە پئاست بەرز سازمان ملەل جوور بابەتیگ ڕەسمی و بەڵگەمەند نووڕنە پێ.

یە لە حاڵیگە ک باس لە وڵاتەیل ناوچە کریەید، ڕەفتار و کردار نزامی ڕێژیم لە کوردستان و گشت ئێران باس وەلێ نیەکریەید، وەلی ئەڕای گشت کوردیگ و مەردوم ئیران دیار و ڕووشنە ک ڕێژیم وە سەدان جار پایگای حزبە سیاسیەگان کوردستان کردە هەدەف مووشەک و دڕۆن و دەیان پێشمەرگە و ڕۆڵەیل موبارز کورد لە جەنگە گیانیان وەدەس دانە و لە درێژەی تاریخ دامەرزیان دەوڵەت مەرکەزی لە ئیران و موبارزات کورد ئەرای یازادی و هەق خوەی، وە هزاران ڕۆڵەی کورد گیانیان فەدا کردنە ک وەداخەو لە ناوچەگە و کۆمەڵگای جەهانی هێمانیش وە پەی نیاز و ڕاسییەگان باس لە جنایات ڕێژیم لە کوردستان نیەکریەید.

پزشکیان لە درێژەی باسەگەی هەم باس لە پاوەگەزدان و هەم موزاکرە کەی وە شێوازیگ ک توای ئنسجام سیاسی وە ناو ساختار ڕێژیم نیشان بیەی و لە لای تریش گشت کانالەیل دیپلوماتیک لەدەس نیەن، خوەی جوور ئرادەی گشتی کۆمەڵگای ئیران بناسێد و ئی پەیامە بیەی ک هەرچیگ ئەو ئویشێد، داخوازی گشت مەردوم ئیرانە!

لە باس ئنسجام لە ناو ساختار ڕێژیم وە ڕووشنی دیارە ک ئی ڕێژیمە لە ناو خوەی هەڵتەکیاس و چەندین جەریان لەناو ڕێژیم ڕێ خوەیان دیاری کردنە و کەمترین یەکەوگرتن و هەماهەنگی لە تاریخ ڕیژیم لەی ڕووژەیلە دوینیمن و وە تایبەت سپای تروریستی پاسداران جوور بەشیگ توندرەو دەن لە دیوڵ ئەڕای جەنگ و باس لەوە کەن ک پزشکیان لە ئامریکا بایدەو بایەد موحاکمە بکریەی چونکە بی ئجازە چییە وەگەرد هەیئەت ئامریکایی نیشتیە و قسە کردێە.

لە بەش ترەکیش ک خوەی توای جوور نەمایەندەی ئرادەی گشتی موردوم ئیران نیشان بییەی، خاس زانیمن ک ڕێژیم وە مانای ڕاسکانی هیچ مەشروعیەتیگ لە ناو ملەتەیل ناو جوغرافیای ئیران نەیرێد.

پەس تونیم بویشیمن ک جومهوری ئسلامی هاناو گیچەڵیگ ک جیا لە موشروعیەت ئعتماد کۆمەڵاگی جەهانی وەدەس داس و لەی ٤٧ ساڵە ک وە ناڕەوا حوکمرانی کەن، تا ئێرنگە ئەوقەرە ماهیەت ڕێژیم ئەڕای وڵاتەیل دونیا نەکەفتێسە دەیشت.

قسەیلێ پزشکیان نەک نیەتوینێد ڕێژیم نجات بیەی بەڵکە نیشان دەی ک جومهوری ئسلامی لە قەیران ئەمنیەت، مەشروعیەت و ڕەوایەت گرفتار بیە و تریبون سازمان ملەل ڕێچارەیگ ئەڕای ئی ڕێژیمە نەیرێد.

سپاسنامەی هاوپەیمانی هێزەیل سیاسی کوردستان ئیران ئەڕای سەرکەفتن مانگرتن ٢٥ واهێڵان

خەڵق سەربەرز کوردستان!

لە چوارمین ساڵڕووژ شەهید بیێن ژینا ئەمینی و بەرز مەنن یاد شەهیدەیل و دەسکەفتەیل جمشت "ژینا-ژن، ژیان، ئازادی" ئعتساب ٢٥ شەهریوەر، جوور جواویگ یەیلایکەر و بڕیاریگ سەرکەفتێ وەڕەو چی.

ئی مانگرتن گشتیە وەختیگ وەڕەوچی ک ڕێژیم جومهوری ئسلامی ئیران گشت تەوانایەێل سەربازی و ئەمنیەتی ئەڕای میلیتاریزە کردن شارەیل کوردستان و درەستکرن فشار و هەڕەشەی جورواجور وەکار هاورد. وەلی ئرادەی وەهاز خەڵق کوردستان و کردەوەی مەسئولانەی دوکاندار و بازاڕیەێل، دەسەڵات دوچار شکست کرد.

جی درێد بویشیمن پشتیوانی کردن لەی بانگەوازە لە لایەن دەیان حزب و لایەن سیاسی، سازمانەیل ژنان و کۆمەڵگای مەدەنی لە کوردستان و ئیران و هەرئیجورە پەیوەست بیێن بەشیگ لە زندانیەێل سیاسی لە ڕێ مانگرتن لە خواردن، بوودە هەرکەتیگ وەنرخ لە هەر شوون و فورسەتیگ ئەڕای کار هاوبەش وهاوپەیوەندی لە تەقەلا دژ وە جومهوری ئسلامی.

سەرکەفتن ئی هەرکەت مەدەنیە نشانەی مەسئولیەت ئجتماعی، هوشیاری سیاسی، یەکەوگرتن نەسەوەیی و ڕەدکردن سیاسەتەیل سەرکوت،تەبعیز و ئعدامە لە لایەن خەڵق کوردستان، هەرلەیوا ئی ڕاسیە نیشان دەی ک هێزەیل سیاسی و جامعەی کوردستان بەشیگن ک لەیەک جیا نین و ئی پەیوەندی قویلە سەرمایەی گەورەی سیاسی و ئجتماعیە ئەڕای درێژەدان وە موبارزە و قەیەم هەڵگردن ئەڕای بانان.

هاوپەیمانی هێزەیل سیاسی کوردستان ئیران،جیا لە قەیرزانی لە پاوەگەزدان ملەت کورد و دەسخوەشی ئەڕای هاودەنگی مەردوم لە وەڕێەوبردن مانگرتن ٢٥ واهێڵان، قەیرزانی خوەی پێشکەش وە کەسایەتیەێل سیاسی، ئاکادمیک و وە تایبەت لایەنەیل سیاسی بەلووچ، تورک، فارس، تورکەمەن و عەرەب کەی ک وە پەیام و ڤیدیو پالپشتی و هاودەنگی خوەیان وەگەردێ بانگەواز ئعتساب نیشان دان. ئی هاوکاری و پشتگیری بەرفراوانە نشانەی پایگا و پیشڕەو بوین کوردستانە لە سەراسەر ئیران.

هێزەیل سیاسی کوردستان دوارەی کەنەو ک بەردەوام پابەند مینن وە نەمایەندگی کردن و ڕەسانن دەنگ داخوازیەێل ڕەوا و مەشروع کۆمەڵگا و ئی یەکگردن و هاوبرشیە وە زامن سەرکەفتن زانن.

هاوپەیمانی هێزەێل سیاسی کوردستان ئیران

٢٥ واهێڵان ٢٧٢٦

کوردەل ڤە ڕووژهەڵات نامڕاس پڕ ئاشوو

توێژینەوەل سیاسی هێمنیەتی ڕووژهەڵات نامڕاس ، ژمارە ١٣٠، بەش یەکم

✍️ ئەمروولە

پوختە: ئی توێژینەوە ها شوون ئیسفاگرتن ئەژ نەخش کوردەل ڤە نام ڕووژهەڵات نامڕاسیٚ خەریکیٚ گوەڕیاین. ڤە هاڵیٚ ک ئیٚ سەدەی بیستم؛ کوردەل ڤە گشتی جوور کەمینەی گیچەڵ دورسکەر و قوروانی کریا نیشان دریاوین؛ ڤەگەرد دەس ئەرن کردن سەدەی بیست و یەکەم؛ ئەوانە نەخش جمشتیٚ نەتەوەییٚ ڤەگەرد بەرنامە سیاسی و رەوایەت تایبەت وژیان گرتنە پا. ڤەی باوەتە ؛کوردەل وژ ئاگاداری دەوڵەت-ملەتەلیٚ ک ڤە نامیٚ نیشتەجان مەکیشنە چاڵش: دەوڵەت-ملەتەلیٚ تورکیە، ئێران، سوریە و عێراق.

زیاتر، ئەوانە نەخش گرانیٚ ڤە شەڕیٚ دەوڵەت ئێسلامی (داعش) دێرن؛ ک هەڕەشە مەکێە سەر کول ڕووژهەڵات نامڕاس و دونیای زیاتر ئەژ ئەڤ.

گەرچیٚ جمشتەل کورد ڤە هەر چوار بەش کوردستان داواکار ماف دیاری کردن چارەنوس وژیانن؛ ئەمان ڤە شرۆڤەی سیاسی ئی حەقە و شێڤەی ڤە دەست هاوردنیٚ؛ ڤەگەرد یەکا جیاوازیەلیٚ دێرن. تەنانەت کوردستان عێراق ئیسکە ڤەریٚ سەروژبوونە مەچوو؛ کوردستان سوریە هەسە نامجا سەرهەڵدانەل چەندگانە، کوردستان تورکیە ڤەگەرد دەورە تاریکانیٚ ئەژ سەرکوت بیٚ ڤیٚنە ڕۆڤەڕۆە و کوردستان ئێران ها منەی دەستکەت سیاسیێ.

ئی پەیجوریە ململانی و هامکاری ڤە نامجا چوار پارچە کوردستان بەرەسیە مەکیٚ و هەروەها پویایی پەیوەندەل ئەوانە ڤەگەرد ڤڵاتەل مەنتەقە و کوومەڵگەی نێودەوڵەتی. ئیسکە پرسیار کەڵینگ یەسە ک ڤە تەرز گشتی ڤە بوونەی بارودووخ نادیار مەنتەقە ؛ ئایا کوردەل مەتونن نەخشە ڕووژهەڵات نامڕاس جووریٚ نوو سازیا بکەن ک شیرین خاوەلیان ئەڕای دەوڵەت یا سەرڤەخویی بایە ڕووژا یا نە؟

پیٚشەکی: ڤە بەش قڤینیٚ ئەژ سەدەی بیستم؛ سیستم سیاسی ڕووژهەڵات نامڕاس ڤە ژیٚر کاریگەری منای دەوڵەت-ملەت بی. ڤەنام ئی سیستمە؛ جا کەمیٚ ئەڕا دەستەل ئتنیکی ڤجود داشت ک ڤە شوون پاراستن شوناس جیاواز وژیان ڤە بەرامبەر دەوڵەت بان دەستا بین. ئی کێشە تەنانەت ئەڕا کوردەل دیاریە ک خاکیان ها نامڕاس چوار ڤڵات تورکیە، ئێران، سوریە و عێراق.

کوردەل ڤە تەرز گشتی جوور کەمایەتیٚ(اقلیت) موزاحم ڤە ژمارە ماتن ک مەتونستن سەقام ڕووژهەڵات نامڕاس بایژێنە مەترسی. سەررا؛ ئەگەر کەسیٚ لاهنایٚ(اصطلاح) " کەمایەتی" ئەڕا کوومەل زەبون و پەڕاوێز کەتیٚ ڤەکار بەوریٚ؛ دی ئی لاهنا ڤەکار نمای. سەدەی بیست و یەکەم ڤە لای بەزیٚ کەس سەدەی کوردەل نامگیرە ماو. زیاتر ڤە یەیشە، نە کوردەل و نە ڤڵاتەلیٚ ک جەماوەر کورد ئیٚ نامیان نیشتەجیٚ هەن؛ ڤە لاهنایٚ " کەمایەتی" ئەڕان ئاماژە کردن ڤە کورد کەلک نمەگرن.

دەوڵەتەل ڤە بوونە یەکیٚ هانە شوون یەکدەست و یەکپارچە کردن(ئاسیمیلەکردن)کوردەل ڤە نامجا دەوڵەت بان دەست و ملی وژیان؛ ئەژ ڤەکاربردن ئی لاهنا دوریە مەکەن.

نموونەیٚ ئەژ هانە شێڤەیٚ؛ قسەل ڕیبەر ئێران؛ ئایەتوڵا خومەینی ڤە نوامبر ساڵ ١٩٧٩ بی ک ڤت:

«جار ڤەختیٚ ئەژ لاهنایٚ "کەمایەتی" ئەڕان ئاماژەکردن ڤە مەردمانیٚ جوور کورد؛ لور؛ تورک؛ فارس؛ بەلوچ و...کەلکە مەگیرێریٚ. ئی کەسەلە نەبایست کەمایەتی نام بگرن؛ چوون ئی لاهنا باوەریٚ یەسە ک ڤە ئی نامە جیاوازیٚ هەسە نامجا بەرادەران. ڤە ئێسلام؛ هیچ جیاوازیٚ نیە...گاس هانە کێشەلیٚ ڤە دەست کەسەلیٚ ساز بیە ک نمەیٚتن ڤڵاتەل مسەڵمان یەکا بگرن».

کوردەل باوەڕیان هەس ک ٣٥ میٚلیون جەماوەر نمەتونن جوور

کەمایەتی شناسە بوون. ساڵ ١٩٢٣؛ ڤە کۆنفرانس لوزان هەنیٚ ڤە سەر چارە نوس کوردەل باس کریا؛ کوردەل دژ ڤە دووخ کەمایەتی؛ تاوتوویان کرد: داواکاری ئیمە ئەژ کۆنفرانس لۆزان پشتگیری کردنمان جوور جەماوەر کەمایەتی نیە؛ بەڵکو بەرگیری ئەژ ماف ژیان خەڵک کەڵینگ و سەرڤەخویٚ ڤەگەرد ڤڵات وژەسیٚ».

ڤەگەرد سەرەتای سەدەی بیست و یەکەم؛ کوردەل ڤە بەشەل جیاواز کوردستان ڤەگەرد دیاری کردن وژ جوور جەماوەریٚ ملی ڤەگەرد ماف ڕەوای دیاری کردن چارەنوس؛ هامکات ڤەگەرد پێشەنگ بین؛ ئیٚ دوارەسازی نەخشەی ژێوستراتیژیک مەنتەقە، دووخ و ژیان وژ ڤە تەرز چەمگیریٚ گوەڕانون.

کوردستان کەڵینگ: چەمگەیٚ پیەنادارتر

توێژینەوەل ئاکادمیک ڤە باوەت کورد هەمیشە هەوڵ داسیٚ تا هەر کام ئەژ کوومەڵگال کورردی ڤە شێڤەی پارچەیٚ جیا بەرەسی کەیٚتیٚ. ئەمان؛ خوەنیٚ گشت جموجۆلەل هامبەش کوردستان و چوار دەوڵەت حاکم ڤەی ناوچەیشە هەڤەجێە. ئی ڕوانگە پیەنادارە ڕێکا ڤە چەمدارەل و شیکارەلە مەیٚ ئەڕا دەس نیشانکردن هامبەشی و جیاوازی ڤە نامجا سیستمەل سیاسیٚ ک ڤە هەر یەک ئەژ ئی دەوڵەتەلە پەڕە دریاسە بنان.

کورد نەتەوەی کونە ڤە ڕووژهەڵات نامڕاس هەر ڤە دێرا ڤجود داشتێە. وژیان ڤە پاشمەنەی مادە مەزانن و ڤە بوونە یە ئەژ ساڵنامەیٚ کەلکە مەگرن ک ڤەگەرد رووداو فەتح نەینەوا ڤە ساڵ ٦١٢ پێش ئەژ زایین دەست ڤەرن مەکەریٚ. ڤەی باوەتە ساڵنامەکەیان شەش سەدە ڤە ساڵنامەی زاینی کونەترە و زیاتر ئەژ هەزار ساڵ ڤە ساڵنامەی ئێسڵامی.

بەرچەپ ساڵنامەی ئێسڵامی، ساڵنامەی کوردی ئەژ مانگ مارسەڤە دەست ڤەرن مەکەریٚ کە پیرووزترین جەژنیان؛ نەورووژ، ها نام ئی مانگە. کورد ڤە مێژووی دوڕ و درێژ وژ نەتونستێە دەوڵەت سەرڤەخو دامارزێنیٚ. ئەمان ڤە سەردەم عوسمانیا تونستانە میرنشینیەل خودسەریان داشتو. ئی میرنشینەلە نزیکای سیٚ تا چوار سەدە بەردەوام بین تا عوسمانیەل ڤە نامڕاس سەدەی نوزدەهەما دانانە لا.

کوردەلیٚ ک ڤە هامزەمان ڤە ئێمپراتۆری فارسا مەژیان، ئمتیاز دورستکردنی میرنشینان نیاشتێە؛ کە مەتونیٚ پێگەی سیاسی نزمتریان ڤە سەردەم مۆدێرنا ڤە بەراورد ڤەگەرد کوومەڵگال تر ڕووشن بکەیٚ. دوماجای ڕمیان دەوڵەت عوسمانی ڤە کوتایی جەنگ جەهانی یەکەم و دورستبین ڕووژهەڵات نامڕاس نوو، کورد وژ دابەشکریا ڤە نامجا چوار دەوڵەت: تورکیە، ئێران، عێراق و سوریە. ڤە هاڵیٚ خاکەل کوردستان ڤە ڕۆ جوغرافیایی ڤە شان یەکتریا بین، ڤە ڕۆی سیاسییا پەیوەندیان ئەژ یەک بڕیا . ڤە نەرمە نەرم هەر یەک ڤە بەشەل کوردستان کەسایەتی تایبەتیٚ پەیدا کردن ک جامەکیٚ بی ئەژ دەوڵەتەلیٚ ک ڤە نامانە مەژیان.

ڤە دومای هەوڵدان ئەڕای دامەزراندنی مۆدێلیٚ دەوڵەت نەتەوەیی، حکومەت ناوەندیەل ڤە هەر چوار ناوچەی کوردستان پەنایان برد ڤە جێبەجیٚ کردن پراکتیکی هامشێڤە ڤە پێوەندی گەرد کوردا: هاشا کردن ڤە ناسنامەی کورد، کورد تاوانن و گوەڕانن دمۆگرافی، سەرکوتکردن، دورستکردن پیشینەی ئەمنیەتی، کووچ نیشتەجێەل کورد و ڤە برِیٚ هاڵەت جینۆساید و پاکتاوکردن نیشتەجێەل.

ڤە بەش فرەیٚ ئەژ سەدەی بیستەم، حکومەتەل ناوەندی حاکم ڤە کوردستان تەنانەت هامکار بین ئەڕا دورستکردن مکانیزمیٚ ڤە بوونە دەستبڕ کردن کورد.

دیاریترین ئە قەراردادەلە پەیمان بەغدا ساڵ١٩٥٥ بەین تورکیە و عێراق و ئێران بی. ڤە لادەست چێیەل تر مەبەست ڤەی پەیمانەلە سنووردارکردن کورد بی.

ڤە باوەتیٚ کورد سەرەڕای پارچە پارچە بین و سەرکوتکردن ناسنامەی نەتەوەییان، برِیٚ تایبەتمەندی هامبەشیان بی کە ڤە هامسالێان جیایانە مەکردا و دەستمێەتان مێارد ئەڕان سەرکەتن ڤە بەرامبەر سیاسەتەل ڕژێمەل دەسەڵاتدار. ئەزیز ماهێر ئی تایبەتمەندیە ڤە "بیرەوەری مێژوویی، زووان و قەڵەمڕو سەرزەمینی" و ئەفسانەڵ هامبەش سەبارەت ڤە ڕەچەڵەک دیرووکی کورد ڤەسف کردێە. ک ماوا یە ڤە "بیرەوەری مێژووی هامبەش کورد و سەردەم زەڕینیٚ کورد و پاڵەوانەل و نەمادەل کوردی"زانست.

هەر ڤەی شێڤە؛ زوان کوردی ڤەگەرد کول شێڤەزارەلیٚ، جوور کورمانجی، سۆرانی، و زازا و... یەکیٚ ئەژ تایبەتمەندیەل فرە دیاری ناسنامەی کوردی بیە. تا ڕەدەی ک گشت حکومەتەل ناوەندەی ڤە سیاسەتەل عەرەبکردن (تەعریب)،تورکیکردن،فارسیکردن (تەفریس)، یان ئەڤە ک ڤە بنیٚ زووان کوشیە مووشن، ڤە شوون بن بڕ کردنیٚ بینەسا.

ئێسڵام سیاسی، بەرچەپ کوومەڵگال هامسا کوردستان، نەتەنیا ڕەگ و ڕیشەی قوڵ ڤە کوومەڵگای کوردستانا پەیدا نەکرد؛ بەڵکو ڕۆڵ تایبەتیکیش ڤەنام پاگرتن شوناسیٚ کوردی شوڕشەل نەتەوەییٚ ڤەگەرد کردار سیاسی نیاشت.

بنکەی لاواز ئێسلام ڤە نام کوومەڵگا کورد ڤەی قسە دیاریە ماوا: "ڤە بەراوەرد ڤەگەرد کافر، کورد مسەڵمانە".

ئەزیز ماهێر مووشیٚ: «ئێسلام نیشاندەر ناسنامەی سەرەکی کورد نیە و فەرهەنگ سیاسی مۆدێرن کوردستان ڕیشەی قوڵ ڤە شوناس نەتەوەیی کورد دێریٚ نەک شوناس ئایینی کورد».

جیا ڤە یە فام کردن کورد ئەژ ئێسلام ڕەگەل عرفانی زووردارِیٚ دێریٚ و فرەی ئەژ ڕێبەرەل ئایینی کورد پەیوەندی ڤەگەرد تەریقەت عرفانی تایبەتیٚ داشتێانە.

پەیجوریٚ ناسریا؛ "مارتن ڤان بروینسن" پەیوەندی ئایین و ناسیۆنالیزم ڤە کوردستانا فرە جار تاریک و ناکوک ڤەسف کردێە.

ڤان بروینسن مووشیٚ: فرەیٚ ئەژ ناسیۆنالیستە پێشەنگەل کورد غەیرە مەزهەبی بین یا لانکەم ئەژ جێگای مەلا و شێخ ڤە چەم خەڵک نارازی بین. ئەژ لایتر ڤە شکل گشتی مسەڵمانەل باوەڕمەند پشتگیر جمشتەل کوردی بینە. ڕووشنبیرەل سکولار کوردیش فرە گل ناچار بینە ئەڕان ڤە دەست هاوردن پشتگیری ئەژ ئامانجەل ناسیۆنالیستی وژان؛ وژ ڤەگەرد دین سازگارا کەن.

ڤە سەدەی بیست و یەکەم جەهان کورد گوڕانکاری بنەڕەتی ڤە وژ دیەسا، گرانترینیان زنیٚ کردن ڕووح نەتەوەیی و هەوڵداین ئەڕای دوارە سەنن شوناسە. فاکتورەل فرەیٚ ڕۆڵیان داشتێە ڤەی ڕنسانسە، لاواز بین ئە دەوڵەت و حکومەتەلە ک کوردیان سەرکوت کردێە؛ کاریگەری سەرەکی سۆشیال میدیا، ک زوانی کوردیان زنیٚ کرد و ئاسانکەر پەیوەندییەل دەیشت ئەژ سنوور چوار پارچە کوردستان بیەسا؛ ڕۆڵیٚ دیاسپورای کوردی ک ڤەگەرد کەلک گرتن ئەژ ئازادی ئورووپا جوور نیرو بزێو(محرک) کورد کار کردێەسیٚ و پەڕە دان ڤە سیستم پەڕوەردە سەرەڕای قەدەقە کردنەل توند حکومەتەل؛ ئمکان دەسڕەسی ڤە کولتوور و مێژو و میرات کوردی ئاسان کردێە.

نەتەوەی (ملەت) کورد لە ڕووژهەڵات کوردستان (کوردستان–ئێران)

و پرس ماف (حەق) دیاریکردن چارەنۆس؛

لە سەدەییگ مەرکەزگەرایی ئەڕابانان نەزمێگ سیاسیی تازە

وتار شیکاریی – مێژوویی(تاریخی)

بەش یەکەم

کیاڕەش شەهسەواری

ئی وتارە پرس کورد لە ئێران نەتەنیا جوور پرس کەمینەییگ نەتەوەیی، بەڵکم جوور پرس پەیوەندیی نەتەوەیێگ مێژوویی وەگەرد دەوڵەت ناوەندی یا مەرکەزی وە وەرچەو گرید. ئارگومێنت (دەلیل) سەرەکی ئەوەسە ک گووڕین ڕژیم سیاسی لە ئێران، خوەی وە خوەیەو نەۆیەسە هووکار گۆڕیان پەیوەندی لەبەین ناوەند و کوردستان. لە کووتاییەگان سەردەم قاجار و ململانەی ڕووسیە و بریتانیا، تا پڕوژەی دەوڵەتسازیی مەرکەزیی پەهلەوی و دواتریش ڕژیم ئیسلامی، شێواز جیاواز لە مەرکەزگەرایی سیاسی، نواگردن زوان و فەرهەنگ، سەرکوتکردن سیستماتیک سەروەخوەیی، ئەمنیەتی و ئاسایشیکردن و چڕکردن بڕیاردان لەسەر سەرچاوەگان لە ناوەند هەر بەردەوام بیە و درێژە داشتییە. وتارەگە هەروەیجوورە وە پشتبەساین وە بەڵگەنامە ئەرشیڤییەگان بریتانیا، لەوانە پەیماننامەی ١٩٠٧ی ئنگلیس-ڕووسیە، کوومەڵە پەیماننامەی دەوڵەت و کومپانیا بریتانییەگان وەگەرد خان و والییەگان باشوور ڕووژهەڵات، ڕاپورت «Kurdistan and the Kurds» لە ساڵی ١٩١٩، نیشان دەیدن ک ناوچە جیاوازەگان ڕووژهەڵات کوردستان لە ژینگەی ژیوپولیتیک جیاوازێگ بۆنە. ئەی جیاوازییە کریەید نەقشێگ داشتوود لە سونەت و نەریت سیاسیی جیاواز لە باکوور و باشوور ڕووژهەڵات کوردستان؛ ئیە وەو مانا نییە ک بوتریەید سەروەخوەییخوازیی باکوور وەگشتی «بەرهەم ڕووسیە» و ناوەندگەرایی باشوور «بەرهەم بریتانیا» بییە. لە درێژە، کوومار کوردستان لە مهاباد، شووڕش ١٣٥٧، ململانەی ڕژیم ئیسلامی وەگەرد هێزە کوردییەگان، سیاستە سەرکوت زوانەگان و ئایینەگان، پرس لوڕ، لەک و کەڵهور، ئابووریی سەرچاوەگان، بزووتنەوەی ژینا و گەشەکردن ناسنامەی کوردی لە کرماشان و ئیلام تاوتوو کەیمن. بەش کوتایی، ماف دیاریکردن چارەنوس لە چوارچێوەی یاسای ناودەوڵەتی لە ماف جیابینەوەی یەیلایەنە جیا کەیمنەو و چوار تەیف سیاسیی نامەرکەزی، خووەڕێیەوبەری، فیدراڵیزم و سەروەخوەیی جوور بژاردەی شایان باسوخواس ئەڕابانان خەیمنە ڕۆ. دەرئەنجام وتارەگە ئەوەسە ک پرس بنەڕەتیی بانان تەنیا گووڕین دەسەڵاتدار لە تێهران نییە، بەڵکم دوارە پێناسەکردن پەیوەندیی دەسەڵاتە لە بەین ناوەند و کوردستان.

پێشەکی: پرسیارەگە لە پێناسەی «نەتەوە» دەس وە پێ کەید

ئەڕاقسەکردن لە بارەی پرس کورد لە ئێران، هەوەجەسە یەکم ئاشکر بکریەید ک هاڵیبۆنمان لە «نەتەوە» چەس؟. ئەگە نەتەوە تەنیا وە کوومەڵە دانیشتیەیلیگ بزانینمن ک لە سنوورەگان دەوڵەتێگ ژیەن، ئەو جوورە هەر گوڕانکارییەگ لە سنوورەگان بوودە هووکار لەداڵگبۆن یان لەناوچین نەتەوەگان. ئەزموون مێژوویی چشتێگ وە ئی شیوە پشتڕاس نیەکەید. نەتەوە وەرجە ئەوەی ک یەکەیێگ ئداری بوودن، کوومەڵگەیێگ مێژوویيە ک یادەوەریی هاوبەش، زوان یان زوانە پەیوەندیدارەگان، فەرهەنگ، سەرزەمین، ئەزموون سیاسی و هەست پەیوەستبۆن کوومەڵایەتی لە درێژەی نەوەگان و نەسڵ وە نەسڵ هەڵگریدن.
هوچ کام لەی باوەتەیلە وەتەنیا بەس نیەن؛ ئەوەی ک گرنگە پەیوەندیی مێژوویی ئەو خەلکەسە وەگەرد ئێرادەی جەماوەرێگ ک خوەیان وە بەشێک لە «ئێمە» زانن.
لەی پەیوەندیە و لە سەر ئی ڕوانینە، ئەی وتارە کوردەگان تەنیا جوور «کەمینەیێگ نەتەوەیی» لە ئێران نیەۆنید. کورد کوومەڵگەیێگ مێژوویی و فرەترە لە سنوورە دەسکردەگان ک بەشێگ لە جۆگرافیا و مەردمەگەی لە چوارچێوەی ئێران، تورکیا، عێراق و سووریە جێگیر بییە. ئەگە کورد تەنیا جوور کەمینەیێگ فەرهەنگی بخریەیدە وەر باس، پرسەگە لە پەروەردەی زوان، ڕاگەیاندن، پووشاک و نەریتەگان کوڵ کریەید. بەڵام ئەگە ئەوان جوور نەتەوەیەگ مێژوویی وە ئاگاییی کوومەڵایەتی لە وەر چەو بگریەن، پرسیارەگە ئەڕابەشداری لە بڕیاردان سیاسی، دەسەڵات وەسەر وەڕێەوبردن خوجێیی(ناوچەیی)، سەرچاوەگان، ساختار یاسایی و سەرئەنجام ماف دیاریکردن چارەنۆس فرەترەو بوودن.

١. دەوڵەتە مودێرنەگان ناوچەگە و دابەشبۆن جوگرافیای کوردستان

دەوڵەتە مودێرنەگان ڕووژهەڵات ناوەڕاس لە ڕێگەیگ هاوشێوە وە دێ ناتنە. عێراق و سووریە تا ڕادەییگ فرە لە دۆیای هەرەسهاتن و شکیان ئێمپراتووریی عوسمانی و ڕێکخستنەگان هێزە بەرەندەگان شەڕ جەهانیی یەکەم جێگیر بین، تورکیە لە ناو دڵ ئەو ئیمپراتووریە و وە پڕوژەییگ توند و ڕادیکاڵ نەتەوەسازی هاتە ناو مەیدان، ئەفغانستانیش وە مێژوویێگ جیاواز، ئەزموون وەڕێیەوبردن کوومەڵگەیێگ فرەنەتەوە و فرەزوانی کرد. ئێران لە ڕووی بەردەوامیی مێژوویی دەوڵەت وەگەرد ئەی نموونەیلە یەک نیەگرید، دەوڵەت ئێران لە ژێر ناوەیل جیاواز جوور سەفەوی، قاجار و... کۆەنترە لە سنوورە تازەگان عێراق و سووریە. وەگەرد ئەوەیشە، دەوڵەت مەرکەزی و نەتەوەسازی ئێران لە شێوە مودێرنەگەی، وەتایوەت لە دۆیاییەگان سەردەم قاجار و سەردەم پەهلەوی، بەرهەم پڕوژەیەگ تازە بی ئەڕایەکخستن سیاسی، ئداری و زوانی.

لە کونتێکست ئەی پروسە، جیاوازییگ گرنگ لە بەین «بۆن مێژوویی ئێران» و «پێناسەی مودێرن ئێرانیبۆن» هەس. پرسەگە ئەوە نیە کە ئایا ئێران وەرجە پەهلەوی بۆن داشتیە یان نا، ک نیاشتیە؛ پرسەگە ئەوەسە ک دەوڵەت نوو چ پەیوەندییگ لە بەین ئێران، زوان فارسی، ناسنامە ناوچەییەگان، هووزەگان، مەزهەبەگان و نەتەوە نافارسەگان دامەزرانییە. پڕوژەی

درێژە لە لاپەڕەی ٤

درێژە لاپەڕەی ٣

دەوڵەتسازیی سەدەی بیستم لە کردەوە وەرەو چڕکردن سوپا و ئەرتش، مالیات، پەروەردە، زوان ئیداری و دەسەڵات سیاسی لە ناوەند باڵ کیشاس. ئەڕاکورد، ئەی گووڕانکاریە وە مانای چینە ناو مەرهەلەیێگ بی ک دەرفەت دەسەڵات خوجێی و ڕێکخستن سەروەخوەیی ڕووەڕوو بەربەست رووژ لە دۊیای رووژ بی.

٢. کوردستان لە بەین تێهران، ئەستەمبووڵ، ڕووسیا و بریتانیا

وەرجە جێگیربۊن دەوڵەت پەهلەوی، ناوچەگان ڕووژئاوا و باکوور ڕووژئاوای ئێران ژینگەیێگ فرەدەسەڵات بین. دەوڵەت قاجار، ئیمپراتوری عوسمانی، ڕووسیای قەیسەری و بریتانیا وە شێوەییگ بەرژەوەندیی سیاسی، سەربازی و ئابووری خوەیان لەی جوگرافیا داشتن. پەیماننامەی ئەنگلیس-ڕووسیە لە ٣١ی ئوت ١٩٠٧ یەکێگە لە بەڵگەنامە سەرەکییەگان ئەڕاهاڵیبۊن لەی دووخە ک وە ئاشکرا باس لە سەر پێناسەکردن ناوچەگان هەژموونی بریتانیا و ڕووسیا لە ئێران کەید.
ئەی دوخە کرید جورێگ لە هەژموونی ئیمپراتوری بۆ کولونیالیزم فەرمی ناو بنەیمن. ئێران جوور هێندستان نەقیە کولونی بەریتانیا، بەڵام سەروەخوەیی بڕیاردان لە بار ئابووری، قەرز، ڕێوبان، ئیمتیازەگان و ئاسایش لە ژێر گوشار هێزە دەرەکییەگان بی.هەر وەیجوورە ، نەبایس نەخش هەژموونی فرە سادە بکریەید. کرماشان لە رووی پەیماننامەی ١٩٠٧ لە ناوچەی هەژموونی ڕووسیە بی، بەڵام هاوکات کونسوولخانە و تووڕ سیاسی بریتانیایش لە ناوی چالاک بی، لە شەڕ جەهانی یەکەم ناوچەگە بییە گووڕەپان ململانێ ڕووس، عوسمانی، بریتانیا و ئاڵمان. دەستەواژەی «ناوچەگان هەژموونی وە ڕێکەفت» لەجی باسکردن لە دو بلوک تەمام جیاواز خاسترە.
ئەی جیاکاریە ئەڕاتێز سەرەکیی وتارەگە گرنگە. جیاوازیی ئەزموون مێژوویی مەهاباد و ورمێ وەگەرد ئیلام، کرماشان و لوڕستان تەنیا وە سەر مەزهەب یا دیالێکت زوان نیەود شی بکریەید. جوگرافیای دەسەڵات دەرەکی، جوور ئابووری، ڕێیەیل بازرگانی، ساختار هووزایەتی و شێواز پەیوەندی وەگەرد تێهرانیش کاریگەریان لەسەر ئاسوو سیاسی بلیمەتە ناوچەییەگان داناس. وەی هاڵیشەو وتارەگە پەیوەندی ڕاستەوخو و سادەی «ڕووسیا = سەربەخوییخوازی» و «بریتانیا = ناوەندگەرایی» وە ئیدیعاییگ تەمام قەبوولکریای نیەزانید؛ ئەی پەیوەندیە فەرزیەییگ مێژووییە ک بایەس وە ڕەفتار و نامەگوورنەوەگان نوخبە خوجێییەگان هەڵسەنگانن بکریەید.

٣. نەفت، بریتانیا و پەیماننامە وەگەرد دەسەڵاتە ناوخوەییەگان لە باشوور و ڕووژئاوا

لە باشوور و باشووری ڕووژئاوا، نەفت وردە وردە پێکهاتەی دەسەڵات وەرچەرخان. ئمتیاز دادرەسی لە ساڵ ١٩٠١ مافێگ گشت لایانە ئەڕاگەڕیان و دەرهاوردن نەفت لە بەشێگ گەورە لە ئێران وە دی هاورد. وەگەرد پیا کردن نەفت و دامەزرانێ کومپانیای نەفتی ئینگلیس و ئێران، پاراستن ڕێیەوبان، زەوۆزار و دامەزراوەگان بییە پرسیارێگ ستراتێژی ئەڕابریتانیا.

بەڵگەنامە ئەرشیفییەگان گرنگی ڕاسیگ دەرخەیدن: دەسەڵات بریتانیا و کومپانیا وابەستەگانێ وە تەنیا و نە لە ڕێ تێهران کار کردیان. کوومەڵە بەڵگەنامەی نهێنیی ک لە ساڵ ١٩٢٦ کوو کریاسەو، پەیماننامە و بەڵێننامەگان ساڵەیل ١٨٩٨ تا ١٩٢٢ لە بەین دەوڵەت یان کومپانیا بریتانییەگان و خان و سەرکەردەگان باشوور ئێرانە. لەی کوومەڵە بەڵگە هەر وەیجورە پەیماننامەگان بەختیاری و ڕێککەفتنەگان پەیوەندیدار وە ڕێیەوبان و هێڵ لوولەی نەفت، «ڕێککەفتن لە بەین کومپانیای نەفتی ئینگلیس و ئێران و والیی پشتکوە» لە ١٩ی سێپتەمبری ١٩١٩ توومار کریاس. هەر ئەو کوومەڵە، بەڵێننامەی بڕێگ لە گەورەگان لوڕسان سەوارەت وە دروستکردن ڕێیەوبان لە ساڵ ١٩١١ لە خوەی گرێد.
ئەرامێژووی ئیلام، بەڵگەنامەی تایوەت وە والیی پشتکوە گرنگیگ تایوەت دێرید. ئەی بەڵگەنامە دەر خەیدن ک لە ئاستانەی شکڵگردن دەوڵەت ناوەندگەرا (سەنترالیزە) پەهلەوی، والیی پشتکوە تەنیا فەرمانبەرێگ ئیداریی دەستنیشانکریای تێهران نەقیە؛ بەڵکم خاوندار دەسەڵاتێگ ناوخوەیی بییە ک کومپانیاییگ ستراتێژی دەرەکی ئەڕاپێشبردن بەرژەوەندییەگان خوەی ناچار بییە ڕاستەوخوو وە گەردی بچوودە ناو ڕێککەفتنەو. ئەی ڕاسییە وە مانای سەروەخوەیی تەمام سیاسی نییە، بەڵام دەری خەیدن کە بەشبۊن دەسەڵات پێش سەردەم پەهلەوی، فرەتر لە پێکهاتەگەی دۊاتری بییە.
٤. باکووری کوردستان و سەرهەڵدان ئاسوو سیاسی فرەتر لە تێهران
باکوور و باکووری ڕووژئاوای ئێران لە هاوسایەتیی ڕاستەوخوەی عوسمانی، قەفقاز و ناوچەی هەژموونێ ڕووسیە بین. کونسوولخانەگان، هێزە سەربازییەگان و تووەرە سنووریەگان، ژینگەیێگ خولقانۊن و درێس کردۊن ک ڕێبەرەیل ناوخوەیی تۊەنستیان ڕاستەوخوو پەیوەندی وەرد ئەکتەرە دەرەکییەگان دابمەزرنن. پەیوەندیی عەبدولرەزاق بەدرخان و بڕێگ لە چالاکەیل کورد وە گەرد ڕووسیە و هەوەیجووڕە پەیوەندییە ناڕوشنەگان سمکوی شکاک وەرد زلهێزە ناوچەییەگان هاڵیبۊن لەی فەزاسە.
هەر وەی مەمەڕە یەکێگ لە وەهێزترین بەڵگەنامەگان ئەڕانیشاندانین سەروەخوەیی دەستپێشخەری سیاسی ڕێبەرەیل کورد، نەک ڕووسیە، بەڵکوو بریتانیاس . ڕاپۆرتێ فەرمیی
«Kurdistan and the Kurds»
ک ستاد ئەرتش هێندووستان لە دەورووەر ساڵ ١٩١٩ بڵاو کردییە و ئێسە لە کتاوخانەی بریتانیاس ڕاپورت ئەفسەرەیل سیاسی و سەربازی لەوانە ئیدوارد نوئێل و سی. ئێف. وۆلی ها ناوی. ئەی بەڵگەنامە کەیدن ک لە ژانفیەی ساڵی ١٩١٨، ژمارەیێگ لە سەروک عەشیرەیل و میرخاسەیل کورد لە کوردستان ئێران سەبارەت وە دامەزرانن کیانێگ سەروەخوو و موستەقێل کوردی لە ژێر پاراستن بریتانیا گفتوگوو کردنە و موکریەگان ناوچەی ساباڵخ/مەهابادیش پێشنیارەیلیگ ئەڕانوێنەر بریتانیا کل کردنە.
گرنگیی ئەی بەڵگەنامە لە دو خاڵە: یەکم، هۆرێ دامەزرانن قەوارەیێگ سیاسی کوردی لە باکووری کوردستان ئێران، پێش کومار کوردستان لە مەهاباد بوون داشتیە. دویەم، هەر ئەو سەروک عەشیرەتەیلە تەنیا پشت وە ڕووسیە نەوەسانە و ئەڕاڕەسین وە ئامانجەگانیان وەگەرد بریتانیایش کەفتنەسە گفتوگووکردن.

٥. پەهلەوی: دەوڵەتسازیی مودێرن و باج سەنترالیزەکردن (ناوەندگەرایی)

سەرهەڵدان ڕەزاخان خاڵ وەرچەرخان بی لە پەیوەندیی بەین ناوەند و پەراوێز(هاشیە). دەوڵەت تازە، ئەرتش، مالیات، پەروەردە، توومار(سەبت) ئیداری و پێکهاتەی حکوومەت ناوچەیی وە خێراییگ فرەترەو وەرەو ناوەند برد. لە دید تێهران ئەی هەنگاوەیلە بەشێگ بین لە دروسکردن دەوڵەت مودێرن، دابینکردن ئاسایش و تەمامکردن پەرتەوازەیی وئاڵووزێ دەسەڵات. بەڵام لە دید فرەیگ لە نەتەوە و کوومەڵگای ناوخوەییەگان، هەر ئی پروسە وە مانای لەدەسدان دەسەڵات مێژوویی خوەیان بی، لاوازکردن ڕێبەرەیل مللی و ناوچەیی، کووچ وە پێکردن زوورەملی، نیشتەجێکردن زوورەملی و کەمبۊن دەرفەت وەڕێوەبردن کاروبار ناوچەگە لەلایەن خەڵک خوەیەو بی.
لە بار زوان، لێکوڵینەوە و مینەوانییەیل جەعفەر شێخولئیسلامی دەرخەیدن ک لە بەین سیاسەت زوانی پەهلەوی و ڕژیم ئیسلامی بەردەوامییگ گرنگ هەس: هەر دو ڕژێم فرەزوانی جوور هەڕەشەیێگ ئەڕاسەر یەکپارچەیی خاک دینە، وەکارهاوردن زوانە نافارسییەگان سنووردار کردنە و فارسی جوور زوان یەکێتیی نەتەوەیی وە سەربان سەپاندنە. ئەی بەردەوامییە ئەڕاهاڵیبۊن لە پرس کورد گرنگییگ بنەڕەتی دێرید، چوونکە نیەود سەرکوتکردن تەنیا وە لەسێدارەدراین یان جەنگ کورت بکریەیدەو؛ بێبەشکردن کوومەڵگەییگ لە پەروەردەی دامەزراوەیی زوانی خوەی و لە ڕێکخستن سیاسی سەروەخوو، بەشێگە لە پەیوەندیی دەسەڵات.
لە سەردەم محەمەدڕەزا شا، کومار کوردستان لە مەهاباد بییە گرنگترین هێمای ئەی ڕقبەڕقبۊنە. کومار کوردستان لە باروودخێگ تایوەت و ئیستسنایی ئامادەیی سوپای سووڤیەت لە باکوور ئێران دروس بی و بۆ ئەو فەزا ژێئۆپۆلیتیکیە ڕەنگە دەرفەت جێگیربۊنی ئرای نەڕەخسیاد؛ بەڵام دانایی وە دەسکرد سووڤیەت، وەگەرد بەڵگە مێژوورییەگان نیەگونجید. بۊن هۆر سیاسی کوردی پێش ساڵ ١٩٤٦، لەوانەش بەڵگەگان ساڵ ١٩١٨، باتڵکردن ئەی کورتکردنەوەسە. وەگەرد هاتن ئەرتش ئێران، کومار کوردستان کوتایی هات و قازی محەمەد و ژمارەیێگ لە ڕێبەرەیل کورد لە ساڵ ١٩٤٧ لەسێدارە دریان. ئەی ڕۊداوە لە هافزەی سیاسی کوردستان وە زبنیی مەنیەسەو.
هەر وە ئی بوونە، لەی وتارە سەرکوت پەهلەوی «کەمتر» یان «زیاتر» لە ڕژیم ئیسلامی، تەنیا وە ژمارەی قوربانییەیل هساو نیەکەیمن. داتای بەراوردکاری تەمام ئەرادادەوریگ پەیوەندیدار وە ژمارە نیە. بەراوردکاری پێویستە فرەڕەهەند بوودن: سەرکوت سەربازی، لەسێدارەدراین، سنووردارکردن زوان، لاوازکردنی پێکهاتە ناوخوەییەگان، قەدەخەکردن ڕێکخستن، ئەمنیەتیکردن و کاریگەریی درێژخایەن لەسەر وە ناو بردن خوەی ئاگاهی سیاسی. وەی پێوەرەییل وەروڵاوە، نیەکریەید پەهلەوی جوور قووناخێگ و دەورەیێگ لە دەیشت مێژووی سەرکوت کوردەیل سەیر بکریەید؛ هەر لەو کاتە ڕژیم ئیسلامی شێوازێگ ئیدئولوژیک، ئایینی و دادوەریی تازەییگ وەی بەردەوامییە بەخشیە.

له جمشت فەرهەنگی تا هەوجەی دەسەڵات سیاسی

(باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وەڕەو بانان)

ئالان حەمیدی

له ڕووژگارێگ پڕ له ڕووداوەیل جوور وه جوور وه سەر بەیم. ڕووژێگ نیه که تماشای خەوەرەگان بکەیم و خەوەر وەسێدارەدان کەسێگ له ئیران نەوینیم. تا وەرجه جەنگ ئمریکا وئسرائیل شایەد فکر نیەکردیایم ڕووژێگ تماشای پشت سەرمان بکەیم و ئێ هەمکه ڕووداوه لەی ماوەی کەمه له پشت سەرمان بونیمن.

وه پی فره بون ڕێژەی دەسەڵاتداران کوشیای ڕژیم جار و بار دڵنیا نیمن ک فلانه بەرپرس نزامی یا سیاسی کومار ئسڵامی هێما زنەس یا ناو بومباران ئمریکا و ئسرائیل کوشیاس.

له لای تر گەرد ئێ هەمکه ڕووداوه ئێ ڕژیمه جاری له سەر جێ خوەیه و له بەین نەچیه و هەر وەی خاتره ئەوەی ک هەر ڕووژ گەردی ڕقووڕق بیمن جاری هەر خەوەڕ ئعدامەگانه و زەخت و فشار و گرانی تاقەت تاقکەڕێگ ک هەناس مەردم بڕیه.

لەی بەینە ڕووژهەڵات کوردستان بار و دووخی تایبەتی‌تریگیش دێرێ. ڕژیم ئێران وه بوونەی ئەحزاب ڕووژهەڵات ک بەردەوام هێرش کەیدە سەریان له باشوور کوردستان، هاوکات باشووریش وه ئامانج گرێ و ویەی تیر دو نیشان کوتی.

کورد له قوناغ سەختێگه، پ.ک.ک له باکوور خوەی هەڵوەشانیه و دیاریش نیه وادەگان دەولەت تورکیه ڕاس بوود. گشت چەوئنتزارن و کەسیش خوەشبین نیه.

له لای تریش ڕووژئاوا ک تا دۆەکه هیمای بەرخودان و ژنەیل قارەمان له ناو دنیا بێ هێز نزامی و وه یەی کەلام دەسەڵات خوەی هەڵوەشانیه و چمانی وشەی ڕووژئاوایگ ک له ناو دنیا هێمای بەرخودان و ئازایەتی ئەڕاێ ئازدیخوازان دنیا بێ و جێ خوی واز کردۆ تەنیا قەراره بووده ناوێگ وه ناو مێژوو و نه نیشتمانێگ کوردی.

یه ک ژنراڵ مەزڵووم عەبدی دۆیای هەڵوەشانن هەسەده بیەسه ڕاوێژکار ئەحمەد شەرع ئەگەر هیچ ڕخنەیگیش له لێ نەود لایەنەکەم وه دەسکەفت وه پێ ناو نیەوەن.

ڕووداوه دڵتەزینەگان دۆیای ئێ بڕیاریشه هەر ئەجووڕەی ک ئنتزاریش چیا خوەی نیشان دا. تەنیا له ٢٤ کاتژمێر هەفده لاو کورد له خۆپیشاندان دژ جنایەت سووریەگان ک سەر شەڕوانێگ کورد برون ،گیریان و خوەیان ئاگر دان .

یه بەشێگ له وێنەی کوردستانه له ئاست ئیمروو و حاشاهەڵنەگره. وەڵام مەبەست ئێ وتاره قسەێگه گەرد تاک وه تاک تێکوشەران کورد له ڕووژهەڵات وه تایوەت باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وه ناوەندی کرماشان.

ئەگەر تماشای پشت سەر خوەمان بکەیم، له ماوەێگ دو سێ دەهەی وەڕین شاهد گۆەریانێگ له ئێ بەشه له خاک ڕووژهەڵات کوردستان هەیمن که بێشەک دەسهات خەبات و تێکووشان فەرهەنگی چاڵاکەیل نیشتمانەروەره.

کەمتر کەسێگ هەس ک له کرماشان ئامیتەی خەبات فەرهەنگی نەتەوەئی کوردی بۆدن و تووش گیچەڵ وه گەرد ڕژیم کومار ئسڵامی ئێران ناتۆ و له کەم تا فره لەی ڕێه هەزینه نەیاردۆ.

له مەحروومیەت و وەپەراویز کەفتن بگر تا بازداشت و زندان و تەبعید و کووچ ئجباری له وڵات، هەر کامی بەشێگ وه سەرهات ئێمەس له کرماشان، ئیلام و ڵورسان و ناوچه کوردیەگان هەمەدان و تەنانەت کورد مازەندرانیش که کووچ دریای پی ناوچەیله له دلفان و سەحنه تا بیجار گەرووسن.

هەڵمەت کوردەگان مازەندەران ئەڕاێ پاراستن داب و نەریت خوەیان ک جلوەی بێ وێنەێگه له پەرەسەندن خەبات کوردستانی بین له سوشیال مدیا دەنگ و ڕەنگێ هیوابەخش خوەی بڵاو کردیه و نیشان داس خوناسین کورد تا ئاستێگ پەره سەنیه ک تەنانەت کەسایەتیەیل دیاری و وەڕچاو ئەوڕەیش تووش هەزینەی فرەێگ هاتن.

لەیره لازمه سەرێگ وه مێژوو بیەیم .

ئەگەر نزیکەی قەرنێگ بچیمنه ناو دڵ مێژووی ڕۆژهەڵات کوردستان دۆنیم هەست نەتەوەئی و پەیوەندی گەرد بار و دووخ پارچەگان ترەک نیشتمان کوردستان، کەسانێگ له دەور یەک کووەو کرد که وەڕەو دامەزراندن کوومەڵەێگ وه ناو ژ-ک چین.

دویاخر حزبێگ وه ناو دموکرات له داڵگ بوود ک یەکێگ له دەرەنجامەگانێ کومار کوردستانه.

هەرچەن کومار کوردستان تەمەنی فره نەیو تا پەڕه بسینی وەڵام ئەوەی ک مەن بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوی کورد بێ ک تا ئیسه قوناغەیل فرەێگ تێپەڕ کردیه و ڕەسیەسه ئێ ئاسته ک ئێمه له ناوێ ژیەیمن و ڕووداوەگان هەر چوار پارچه دۆنیمن ک له لەیره ئاماژەێگ وه پێ بێ.

دیاره ئەڕاێ دەرک ڕووشنترله ئێمروو ئەوەڵ چشتێگ ک بایه بزانیم موختەسات ئێمرووژمانه یانی ئەو جێیه ک وسایمنه و ئەڕاێ ڕووشن‌تر بێن بایه بزانیمن سەرەتای حەرکەتمان کووره بیه و له گشتێ موهم‌تر قەڕاره وەڕەو کووره بچیمن و مەقسەدمان کوورەس.

ئەگەر کەسێگ هاتوده ناو خەبات و چاڵاکی کوردی و تا ئیسه یه له خوەی نەپرسۆ و نەزانێ قەراره وەڕەو کووره، وەچه و یا چجوور برەسێ یانی هیما ئەڕاێ خوەی جێ نەخستیه ک ئەڕا ڕێوار ئێ ڕێیه بیه و دیاره ک مەقسەد و ئامانجەگەیش ئەڕاێ گونگه.

دیاری کردن ئامانج پەیوەندی قۆڵێگ دێرێ گەرد شێوی جێ وه جێ کردن و ئەمراز و ئەبزارێگ ک ئێ ئمکانه وه پێ دەی.

هیچ ماڵێگ وه بێ بنوا و پەی دوروس نیەود وەڵام ماڵیش تەنیا وه گەرد بنەوا ماڵ نیه و تازه ئەگەر قەیری ستوونیش داشتوود له خوشبینانەترین حاڵەتی جوور کاخەگان تەخت جەمشیده ک تەنیا بایه ناو زهن تەسەورێ بکەید و دیاریش نیه حەتا ڕووژیگیش واقعەن وجوود داشتنه.

فەرهەنگ جوور ڕچەڵەک و بنەوایگه ئەڕاێ خوناسین و هەست وه خو کردن. مروڤ وه پێ فەرهەنگ خوەی ناسێ و تاریف کەی. زوان،میژوو، بەرهەم وئاسەوارەیل، شێوەی ژیانەوەی کوومەڵگا و باوەر وئایینه ک ئێمه تاریف کەی و پێناسەێگ وه ئێمه نیشان دەی. ئێمه دەرکی له خوەمان پەیدا کەیم و له دەروونمان جێ‌گرێ.

ئنسانێگ ک خوەی پەیدا کرد ک کێیه تازه ها سەرەتای ڕێ.

ئێمه زانستیم ک کوردیم و ئێ ئاگاداریه وه دیگەرانیش دایمن ک ئێوەیش کوردین . ئێمه نیشان دایمن ک کورد بوون نه تەنیا چشت ناحەز و مایەی شەرمێگ نییه، مایەی شانازی و پڕ له ڕەنگینیه. کورد خاون مووسیقی، ئاسەوار ، جڵ و بەرگ، مێژوو، شارستانیەت و زوان پڕهاز و ڕەنگینێگه وه یه وەپێچەوانەی ئەوەس ک دەسەڵاتەگان تواستن مایەی شەرم و دۆیا کەفتییه نیشانێ بیەن و وادارمان بکەن تا کووچ بکەیمه لای فەرهەنگ و زوان باڵادەس.

نموونەی فره بۆچک وەڵام وەڕچەوی تەقەڵای دەسەڵات داگیرکەر له ڕێ سدا و سیمای کرماشانه ک دەسکەم دیاره چڵ ساڵه هەرچی تەقەڵاس کردیه تا شەخسیەت کورد له وەڕاێوەر فارس دۆیا کەفتی نیشان بیەی.

ئێمروو کەمتر کەسێگه ک له کرماشان کورد بوون خوەی بشارێدەوه و له لێ شەرم بکەد. یه بەرهەم کار و تێکووشان چاڵاکەیل بێوچان ئێ دیارەسه. دەسەڵاتیش یه خاس زانێ و هەر وەی خاترەسه ک تەقەڵا کەید ئێجاره هویەت کورد پارچه پارچه بکەی ،ئەڕاێ نموونه لەک کەیده هوویەت سەروەخوێگ و بووجه ئەڕاێ تەرخان کەی و سرێگ ئایەمیش ئەڕاێ ئەنجامێ وه کار گرێ.

تا ئێره ئەڕامان ڕووشنه ک ئێمه خەباتێگ نەتەوەئێ کردیمنه ک دەسکەفت داشتیه و ئێ دەسکەفته له ئاست هەست نەتەوئێ تەنانەت وه جای ڕەسێ ک ئێمروو له کرماشان وه پێ قەبووڵ نەکردن گوفتمان ڕژیم و پا وه گزدان له وەڕایوەرێ ،ڕقەڕق بوینێگ شکل گرێ ک ڕژیم دەس وه قەتڵ چاڵاکەیل وەرچاوێگ جوور موجتەبا و مەیسەم وەیسی دەی ک حازر بۆن له وەڕاێوەر داخوازی ڕژیم بووسن و تەنانەت گیان خوەیان بەخت بکەن.

یه جیا له یەسه ک بەردەوام بەرنامه وکور و کووبوونەوەیل جواوجوور ئەدەبی و فەرهەنگی له کرماشان وه،ڕێەو چوود و بەش وەڕچەوێگیشی ئەڕاێ مناڵەیل نەوەی نەو و ئاشنا کردنێیان گەرد داب و نەریت و فەرهەنگ و زوان کوردیه ک بەردەوام له لایەن چاڵاکەیل ناوخۆ ئەنجام بوود.

ڕووژگارێگ وه دەگمەن کتاو وبەرهەم کوردی له کرماشان چاپ بیا یا کەس پەخشان و شێعر خوەی وه کوردی بڵاو کردیا. ئێمروو وه پێچەانەی ئەوساس.

یه چیرووک ساڵەیل وەڕینه تا وەزعیەت ئیسەی ئێمه. ڕووژێگ پێناسەی نەسەوئی ئێمه له مەترسی له بەین چین بێ ئێمروو دەسکەفتمان یەسه ک تۆەنستیمنه تا ڕادەێگ ئحیای بکەیمن و گیان وه پێ بوەخشیمن .

ئێمروو پێناسەێگ له هویەت شکل گردیه وەڵام تا جوبران خەسارەگان ڕێ فرەێگ دێریمن. بەشێگ لەی خەساره دۆر کەفتن یەک تا دو نەسل له زوان داڵگیگه ک وه پێ قسه نەکردنه و مناڵەیلیانیش هەر وەئیجووره گەرد زوان کوردی وه عنوان زوان داڵگی بێگانەن و زوان داڵگیان جێ خوەی وه فارسی داس،هەرچەن کوردی له ناو کومەڵگایان زنیه و خوەیانیش وه کورد زانن.

ڕێژەی بەرهەم کوردی ک ڕووژێگ له باشوور ڕووژهەڵات کوردستان فره کەم بێ ئێمروو ڕەسیەسه ئاست وەڕچەوێگ و ڕێ خوەی پەیدا کردیه.

ئەگەر وه خوەشبێنی تماشای بانان بکەیم لایەنەکەم بیر وهزر کوردی له بانان بالانسێگ له ڕووژهەڵات پەیدا بکەد یانی باشوور ڕووژهەڵات کوردستانیش دەرک و هەست هاوبەشێگ وه نسبەت کورد بین له ئاست پێناسەی هویەتی جوور بەش ناوەندی و باکووری له سنه تا موکریان داشتوود.

ئیسه پرسیار سەرەکی یەسه ک وەیه وەڕەو

درێژه له لاپەڕەی٦

بێ سوین مەرڎەی

عادڵ مەحموودی

ئا ساته هەکەر ژیوایما موبایلەکا هورش لووشا.

چایەخانێوەنە، دلێو ماشینێنە، دلێڕاسەو هەیوانەو یانێوەنە، کافێوەنە، مێمانیێوەنە، واڵە و براڵێ، ژەن و شوێ، ڕەفێقێ، هام هەرمانێ، هامویرێ گلێرێ بیێنێوە، بەڵام گرکەس تەنیان و بێدەنگی وڵاتش تەنانۆ، وەرانوەرو یۆترینیوە چەمشا بڕیەننە دلێچەما بەڵام یۆترینی مەوینا، یۆترینی مەژنەوا، لکێنێ یۆیرە بەڵام هەریۆ ئینا وڵاتێتەرنە و چەنیو کەسێوتەری دوۆ، سەیر ئانەنە ئەگەر ئا یۆیچە لاشانە بۆ ئاڎیچ ویارا و مەویناش و مەژنەواش و هەستش پەنە مەکەرا چوونکە نوقمێو گۆشیەکەینێ نەک کەسەکا. ئینە وێناییێوە ڕوانەو گلێرگاین ئیتر سەیر نیا و بیەن بە هورسونیشتێوە ڕوانە و ئاسایی. ئەچێگەنە پەرسێوە مێنە وەر ئاڎەیچ ئینێنە، ئایا بەڕاسی ئینە ئارۆ ڕوە مڎۆ هورسونیشتێوە ئاسایین یا خوێوە(اعتیاد) مەرگئاسانە هەکەر بە بێدەنگی وەڵاوە بیەنۆ گلێرگایرە و دنیاش تەنێنەوە؟.

خۆ گێرتەی یا ئێعتیاد جە ویەردەنە ئەپینەیە ئەژناسیابێ هەکەر کەسێوە جە ڕووەو نائاگاییوە یام پەی چێژێوە چن ساتێ لوابێ گیرۆڎەو مادێوە هۆشبەری بیەبێ، کەسی خۆ گرتەئیشیام بە دزڵەدزڵێ لوابێ مەوادەکەش پەنایێوەنە سانابێ یام کەسێوە بە نیهانی پەی ئارڎەبێ و ئاڎیچ دلێو کەلاوەکۆنێوەنە بە هەزار دڵەورکێوە هورشلووشتەبێ یام بە هەرجۆرێوەتەر پەنایێوەنە وارڎەبیێش ئاڎیچ فرە بەشەرمۆ، ئی کەسە دلێو گلێرگاینە هورسەنگناییێوە خرابش پەی کریێ و خەڵکیچ کۆشێ چەنەش دوورگنۆوە، هیچکەس متمانێش پەنە نەکەرێ، هیچ ژەنێوە یام پیاییێوە ئاماڎە نەبێ بۆبە شەریکو ئەوەژیوایش، هیچیاگێوەنە واتەکاش نەویەرێنێ و گرکەس بە چەمێوە سووک تەماشەش کەرێ، ئی چیوا بێنێ بەهۆو ئانەیە هەکەر کەسی گیرۆڎە و خۆگێرتە بە مادەهۆشبەرەکا وێش دوور وزۆوە جە گلێرگای و ژیواییێوە مەرگەساتباری هورچنۆ، هەتا دماجار یا بێ سوینێ یاگێوەنە پەشتانو مەرگی بێ و یا کەسێوە دڵسۆتە دەسیش گێرێ و بەرێ تیمارش کەرێ و وەرەوەرەی گێڵێوە دلێو گلێرگای بەڵام هەمیشە پێسەو تانێوە دڵێو چەماشۆبێ، جە هەردوە جۆرەکەی نموونێما فرێنێ.

خوەگێرتەی یام ئێعتیاد جە دنیاو ئارۆینە سەرتاپاش واڕیان، مادەی هۆشبەر ئیتر نیا دلێو شیشێ یام فلیشقەی یام هەرچیوێوەتەرینە بەڵکەم ئینا کیسەو کەسی خوەگیرینە و چەنیش ژیوۆ و هەرسات و جەهەر یاگێونە بەبێ ئانەیە هەکەر جە کەسی سڵەمیۆوە یام شەرم کەرۆ دەسبەرۆ کیسەشرە و مەوادەکەی بەرمارۆ و وەرەچەماو گرکەسیوە بە شانازیچۆ کەڵکەش چەنە هورگێرۆ و دیسان منیۆشۆ کیسەش.

کەسی خوەگیر بە مادەهۆشبەرەکا ئەگەر دەسش دابێ پەیش جە ڕۆنە جارێ یام دوێ جارێ تاوابیێش کەڵکەش جە دەرمانەکەو مەژگیش هورگێرتێبێ، بەڵام کەسی خوەگیر بە موبایلی جە دەیێقێوەنە چن جارێوە مەژگش داواو پاڎاشی کەرۆ و ئاڎیچ بەبێ ئانەی هەکەر پاسە بزانۆ ئی هەرمانێ هیچ زیانێوەش هەنە ملۆ شۆنیشرە و بەگاش مارۆ، چاوەڵ کەسی خوەگیر بە مادەهۆشبەرەکا زانێ هەکەر ئی مەوادە زیانیش هەنە بەڵام مەژگش ئالووڎەو مادەی شیمیایی بیەبێ و ناچار بێ، بەڵام ئێڎ نا، ئەچی جۆرە خوەگێرتەینە ئەنزانی ئالوڎە خوەش گێرتێنە بە پاڎاشی ساتی پێسەو(لایک، کامێنت، کێڵە دیجیتاڵیەکا، یام هەر تۆڕێوەتەرەی گلێرگایێ) جە چەمەڕاییوە دەسپەنەکەرۆ و جە پاڎاشێوە ساتینە کۆتاییش پەنەمێ، ئینە بیەن بە چەرخێوە دووەبارە و چن بارە و گیرۆڎەش بیەن.

زیانەگلێرگاییەکاو خوەگێرتەی بە گوشیو موبایلی کەمتەرێ نیەنێ جە زیانەکاو خۆەگیری بە مادەهۆشبەرەکاوە، خوەگێرتەی بە مادەهۆشبەکاوە چونکە کاریگەرێوە فرەش هەن سەرو ڕواڵەت و جەسەو کەسی خوەگیریوە و زیانیوە ماڵیەی فریچش هەنە و هەرپاسە هەرمانیوە ناشایێستەنە جە دیامانو گلێرگاینە، ڕەنگا خەڵک کەمتەر بلۆ دەورشرە، بەڵام ئالووڎە بیەی بە گۆشی هەرمانێوە شەرمنە نیەنە و مزێوە ماڵی فرەش گەرەک نیا و هەرپاسە کەمتەریچ کاریگەرش هەن سەرو ڕواڵەت و جەسەو ئەنزانیوە پەوکای خوەگیری و ئالووڎەبیەی بە گۆشیوە سەرانسەرو وڵاتیش بە شێوێوە فرە بێدەنگ تەنانۆ بیەن بە چیوێوە ڕوانە و ئاساییو خەڵکی.

یۆ جە زیانەکاو خوەگێرتەی بە موبایلیوە تەنیاین، ئارۆ کەسی خوەگێرتە مەلۆ وێش دوور وزۆوە جە گلێرگای و کەلاوە کۆنێوەنە ژیوۆ بەڵکەم ئینا دلێو مەکۆو گلێرگاینە و دلێ چەقو ژلێوەژلێوو بازاڕ و یانە و ماشین و... بەڵام تاق و تەنیان نە هیچکەسی و هیچ چیوێوە وینۆ و نە هیچ دەنگێوەیچ مژنەوۆ و نە هەستیچ بە هیچ دەرد و مەینەتیێوە وێش و دەوروبەریەکاش کەرۆ.

هەڵبەت مەبەست ئەچی نویسیایە ئانە نیا هەکەر هەرکەس گوشیش پەنەن ئەچانەنە بەڵکەم باسەکە سەرو ئا کەسانە هەکەر بەبێ ئەناز ئینا دەسشاوە و بە شێوێوە فراوان کەڵکەش چەنە هورگێرا، پەوکای ئیسە فرەو خەڵکی گلەیێش هەنێ چانەیە هەکەر ئاموشیە نەمەنێنە و پێسەو چاوەڵی بەزەییچ نەمەنەن و کەس مەپەرسۆ کەسی، دماین وەنەکۆڵیای سەرو گیرۆڎە بیەی بە موبایلی ئانەنە هەکەر ئەنزانی خوەگیر ئیتر هێزو ئانەیش نەمەنەن بلۆرە ڕێخەو چیوەکا و بنج و بناوانیشا.

دریژە لاپەڕەی ٥

ئەوڵا چە؟ قەرارە وە کوورە برەسیمن و چۆ بپاریزیمنەی؟

لە موکریان تا ئەڕدەڵان ساڵیانێگە ک پێناسەی کوردی پرهازە و تانانەت لە ئاست داخوازیەیل سیاسی خوەی نیشان داس و جمشتیش شکل گردیە وەڵام لەورەیش دەسهات سیاسێگ وە دەس ناوردیە تەنانەت لە دابین بۆن ماف فەرهەنگی. وەی خاترە ئیمروو تەواو ڕووژهەڵات کەم تا فرە لە یەک قوناغ هەستیار وەسەربەن.

لەیرە پرسیارەگە فرەتر شیەو کەیمن. وەڕەو کوورە بایە بچیمن و چجوور بوونمان بپاریزیم وە پەڕاێ ئێ مەبەستە نیاز وە چ ئەمرازێگ دێریم؟

ئەگەر فەرهەنگ و پێناسە دەروونی یەی سۆک موسەلەسێگ بوود دو سۆک تری دەسەڵات ئقتسادی و سیاسیە.

ئێمە وە درێژای بێگانە کردنمان گەرد پێناسەی هویەتی دەسەڵات ئابووری و سیاسیش وە پێمان سەننە.یانی لە ژێرخان ئابووریمان بێبەش کریایمنە و دەسەڵات سیاسی و حوکمرانیش وە پێمان سەنریاس. مێژووی کرماشان وە تایوەت لە دەوەری قاجار تا ئیسە یە وە تەمامی نیشان دەی.

دەسەڵات لە کوومەڵگا دو باڵ وەرچاو سیاسی و ئقتسادی دێرێ.

باشوور ڕووژهەڵات کوردستان وە ناوەندی کرماشان زەمانی تووش قەیران فەرهەنگی و زوانی بێ ک هەم دەسەڵات سیاسی و حوکمرانی لە دەس‌دا هەمیش دەسەڵات ئابووری یان ئقتسادی خوەی. یە بایس بێ ک هویەتیش تووش خەسار و ئاسمیلاسیوون بوود.

هەڵمەتێگ ئەڕا پاراستن فەرهەنگ و زوان وەرچەوە و بەردەوامە لە خەبات و چالاکی بێوچان خوەی وەڵام پرسیار سەرەکی یەسە ئایا ئەگەر زوان و فەرهەنگمان لە ناو کوومەڵگا زنیە بکەیم و بونیمن مەردم فرەتر وەپێ قسە کەن و خوەشی توان دی تەمامە؟

واقعیەت یەسە ک ئەڕاێ پاراستن زوان و فەرهەنگ ئێمە نیاز وە دەسەڵات سیاسی و ئابووری(ئقتسادی) دێریمن. زوانێگ ک دەسەڵات وە پشتی نەود تەنیا وە خەبات و چالاکی فەرهەنگی نیەپارێزرێد. یانی نەبۆن دەسەڵاتە ک بایس بوود فەرهەنگ و زوانیش بچوودە پەراویز

وە پێ ئێ ئستدلالە ئێمە بایە تەنیا لە حەوزەی چالاکی فەرهەنگی و خەبات و تێکووشان ئەڕاێ زنیەو کردن زوان و فەرهەنگ نەمەنیمن و داخوازیەلمان لە ئاست فەرهەنگی باریمنە ئاست سیاسی و ئەڕاێ خوەمان دیاریی بکەیم.

ئەڕاێ ساڵیان ساڵ چالاکەیل حەوزەی کرماشان وئیلام تا لوڕسان وە پێ وەسەرهات ئێ بەشەیلە لە ڕۆژهەڵات کوردستان تا جاێگ ک تۆەنستنە تەقەلا کردنە و لە وەڕاێوەر ئاسمیلە بوون و سرینەوە و نەمان هویەت کوردی لە کوومەڵگا وسانە تا ڕادەێگ جوبران خەسارەگانیش کردنە هەرچەن هێما لەی حەوزەیش کە وە ناو حەوزەی فەرهەنگی ناسیمنەی کەم و کوری فرەس. پاراستن دەسکەفتەگان و سەرکەفتن و پیشرەفت فرەتر تەنانەت لەی حەوزەیش بێ فکر و چارەی سیاسی ئمکان نەێرێ. کوومەڵگای ئێمروژ ئێمە دی جوور بیس سێ ساڵ پێش نیە و تا حەدێگ لەو وەزعیەت ئزتراری دەرهاتیە . هویەت کوردی گیان گردیە و پشت ڕاس کردیە.

دی جوور ساڵان پێش تولەکی و بێ رێزی کردن وە زوان کوردی وەی ڕاحەتیە نیە . تەنانەت دەس کەم گردنیشی گەرد وڵام کوومەڵگا ڕۆەڕۆ بوود و سەدان کەس لە فەزای مەجازی تا مدیاگان ترەک هەڵویست گرن و ئاگاداری دەن

حەوزەی سیاسەت باس لە حوکمرانی و بێ داخوازی سیاسی کەی .وە بێ دەسەڵات سیاسی وپشتوانەی ئابووری ئەو خەبات فەرهنگیەیش ک تا ئیسەیش کریاس ئمکان پاراستنی نیە.

چالاک کورد بایە بیر وە سیاسەت کوردی بکەد و یە بزانێ کە بێ دەسەڵات سیاسی و حەوزەی حوکمرانی و دەسەڵات ئابووری داهاتووئێگ ئەڕامان نیە و تەمام تەڵاشەگان پیشتەریش لە مەترسی لە کیس چوون قەرار گرن.

بایە وە فورم قووڵێگەو وە پێ فکربکەیمن ک چۆ تۆەنیمن بوون کوردیمان بپارزیمن و لە خوەمان بپرسیم ئایا ئەگەر کیان و خاک کوردی و دەسەڵات کوردی لە سەر ئەو خاکە نیاشتۆمن ئمکان دێرێ دەوام باریمن و بمەنیمن. ئایا ئەگەر سەروەری سیاسی نیاشتۆمن و ئختیار سەروەت و سامان خوەمان وە دەسمان نەود سەر وە کوورەو دەرتێەریمن.

واقعیەت یەسە ئمکانێ لە حەد مەحاڵە ک ملەتێگ کە خاون دەسەڵات سیاسی و ئقتسادی خوەی نەود بەردەوام بوود و سەربکەفێ .وەی خاتر لازمە ئێمە بیر وە ئەندیشەی سیاسی بکەیم و هاوکات ک حەوزەی خەبات فەرهەنگی چالاکە و تێکووشانمان بەردەوامە لە ئەندیشە و بیر و حزر سیاسی غافل و کەمتەر خەم نەویمن .

شعر و پەخشان گرینگە ،فەرهەنگ چالاک و زنی بناغە و بنەوای هەست نەتەوەئی و هویەتە وەڵام ئەڕاێ بەردەام بوونێ پێویست وە ئەندیشەی سیاسی ڕووشنێگە ک دەسەڵات سیاسی و ئقتسادیمان وە ڕووشنی شێەو بکەی و داهاتوومان دیاری بکەی.

ئێ بابەتە سەرەتا وە گەرد ئاماژە وە ڕۆداوەیل چەن مانگ وەڕپن و جەنگ ئمریکا وئسرائیل گەرد کومار ئسلامی ئێران دەس وە پێ کریا و لە کوبەندیش دوارە تیەدە سەر ئێ مەسەلە ک زەروورەت شووناس سیاسی کومەڵگای ئێمە رۆەرۆ بوونمانە گەرد ئێ رۆداوەیلە ک ئەگەر ئامادەیان نەویمن تۆەنێ کارەسات ترەکێگ ئەڕامان دوروس بکەی و بوونمان و ئەوەی ک تا،ئێرەنگەیش وە دەسهات زانیمنەی بخەیدە مەترسی

شوونپای ئوستوورەی شاماران لە کوردستان و ڕەوایەت یارسان

ساڕۆ خوسرەوی

ڕەوایەت ئافراندن دنیا و پەیوەندی تەنگاوتەنگ ئنسان کورد وەگەرد سروشت و گیاندارەیل لە کوردستان وەیەردە، حکایەت لە فرە نماد، ئەفسانە و ئوستووره دێرن کە پەیوەستن وە ژیار و فەرهەنگ زنەیی کوردەیل.

وەگەرد ڕەیبوِن ڕووژگار، فرەیگ لە ئەفسانە و ئوستوورەیل کوردستان وە مەمەر نادیار لە تاریکخانەی دیرووک پەنهان مەننە و لە ڕۆ ساختار و گەوهەر ماناوە شیکاری و مینەوانی لەسەریان ئەنجام نەیریاس.

ئوستوورەی شاماران، کە نماد خوداوەند زانایی و پارێزەر ڕاز پەنهانە، چۆکە سینە وە سینە ڕەسییەسە ئیمە، شیکاریی دیرووکی لەبانی ئەنجام نەگردێیە.

ئی ئوستووره کە دەور فرەیگ داشتێیە لە وێناکردن فەرهەنگ و شارستانیەت کوردەیل، جوور یە حکایەت سادە ڕەسییەسە ئیمە و لایەنەیل پەنهانیی هەلاجی نەکریاس.

کوردەیل توانن لە ڕێ ڕاز و ڕەمز ئی ئوستوورەوە نوِن وە ئەوە بوەن کە کوومەڵگەی ئیمە لە وەرین نووڕینیان ئەڕا نزام ژیان و پەیوەندییان وەگەرد سروشت چە بییە و وە چ شێوەیگ لە زەمانەیل زۆ وەگەرد گیاندارەیل هەڵسوبنیش کردنە.

مار، لە باوەڕ نیشتەجەیل ناوین دو ڕووبار (بەینەلنەهرین) و زاگروس و هەرلێوا لە فەرهەنگ فرەیک لە مەردمەیل دنیا جوور یە گیاندار بێدەنگ، وریا و نماد کیشکچی دار و درەخت ناسریاس. چۆکە مار ئەڵقە داسە دەور دار و لەوروە هووشی وە گشت چشتێکەو بییە. درەخت وە مدوو ئەوەیگە داێم سەوز بوود، ئشارەس وە هەرمان و وەردەوامیی ژیان.

ئەڵقەخواردن مار وە دەور دار سەوز، یەکیکە وە نمادەیل گرنگ ئایین میترا. ئاوێتاربوِن مار و دار لە باوەڕ مێهرپەرەستی وە مانای پاکی و نەمرییە.

لە دیرووک و فەرهەنگ کوردەیل، شاماران تا پلەی خوداوەنیەتی چییە. جوور خوداوەند زانایی و پارێزەر ڕاز پەنهان ناسریاس. هەر وەی مەمەرە ڕیشەی قۆڵ لەناو فەرهەنگ کورد داکوتاس.

شاماران لە کوردستان گەورە ڕیشەی هونەرییش داکوتاس. لەناو کارەیل هونەری جوور چنین و نەخش و نگار، ڕەنگدانەوەی فرەیگ دێرید. پەیکەر گەورەی شاماران لە شار مێردین باکوور کوردستان، شایەتی ئەڕا شوون و نوِن ئوستوورەی شاماران لە کوردستان دەید. ئوستوورەی شاماران، ڕاوهاتێگ ئەفسووناوییە، ئەمان لە ڕۆ دیرووکی و فەرهەنگییەو جوورێگە لە فامستن کوردەیل لە ناسنامە و شارستانییەت چەن هەزارساڵەی خوەیان.

لە کوومەڵگەی ئێزێدی، مار سییە نماد گیاندارێگ بمارکە، وەجوورێگ کە لەبان دەرگەی پەرستگەی لالش نەخش و نگار مارێگ سییە هەڵکەنیاس. هەرکەس کە چوود ئەڕا زیارەت لالش، ئەوەڵجار نەخش و نگار مارەگە ماچ کەید.

لە کوومەڵگەی یارسانیش، مار گیانداڕێگ تایوەتە. لە ئەدەبیات ئەفسانەیی یارسان، پیر داووو کە یەکێ لە ڕێبەرەیل نزام یارسانە، جارێگ چیەسە دنیای ماران تا لە کەژ و کۆە ئاگر بوِنێدەو. جیا لەوە یارسانییەکان ساڵانە نەزر شاماران کەن.

گرنگی ئوستوورەی شاماران لە کەڵامەیل یارسان جێ باس و سەرنجە.

بالۆل زانا لە سەدەی ئەوەڵ و دوێیم کووچی مانگی، ئەوەڵین زانای یارسان بییە کە وە شێوەی کەڵام لە دنیای دوون باس لە قەوای ماران کەید و ویشێد:

ئەو واتەی یاران، ئەو واتەی یاران
وە قانوون شەرت، ئەو واتەی یاران
چەندێ مەولا بیم گرتمان شاران
یارانم کەردن وە قەوای ماران

هەروەیجووره نەورۆز سۆرانی، کەسایەتی زانا و دیار یارسانی وەیجووره باس لە خەڵات شاماران کەید:

سێ نگین وەباڵ بازووی یارەوە
دا وە پەنج سەڕاف وە توومارەوە
ئاوەردەن نە سەمت بەڕ و بارەوە
کەردەن خەڵاتم وە شامارەوە

شاتەیموور بانیارانی، ڕابەر ئازادیخواز یارسان لە دو خشک شیعر، شاماران لە کەسایەتیی خوەی بەرجەستە کەید و وێشێد:

ئاراستە حوشمەت نە عام ئزهارم
بولبولم، گوڵم، ئاسام، شامارم

شاماران، ئوستوورەی دێرین کوردەیلە و نماد و ڕاز و ڕەمز دنیای ئی ئەستووره، ئەوە ئەڕامان ڕووشنەو کەید کە کورد لە وەرین، جوور ئسان خاون هەست و هووش، ئەویندار سروشت بییە و قەیر ژینگە و گیاندارەیل زانستێیە.

شاماران، نیمەی ئەنامی ئافرەتە و نیمەکەی تری مارە. وەی ئاوێتارییە لەناوین ئافرەت و مار، توانیم نوِن وەو ڕاسییە بوەیم ک ئنسان کورد لە وەرین گیاندار و سروشت وە بەشێگ لە خوەی زانستێیە و هورمەت ئەڕایان داناس.

نیشتەجیەیل زاگروس لە ڕووژگارەیل وەیەردە لەسەر ئەو باوەڕە بینە کە مار ناود توخنی بکەفی یان ئازاری بییەی، چۆکە ئی گیاندارە مەمەر ئارامی و ئاسایش ژینگەس.

لەناو کوردەیل خوراسان و کرماشان ، فرە کەس ناویان شامارە. لە سەحنە و سەرپێڵ زەهاو کرماشان تەپە و شوونەوار وە ناو شامار هەس. لە دینەوەریش ئاواییگ ناوی شامارە. ئییە ئەو ڕاسییە ئەڕامان دەرخەی کە ئوستوورەی شاماران لە دڵ کوردستان سەرهەڵداس و کورد خاون ڕاسەکانیی ڕەوایەت شامارانە.

سەرچاوەکان:

١. رمضانی، کمال. شاماران در فرهنگ فولکلور کردستان. کرمانشاه: انتشارات طاق‌بستان، ١٣٩٨.

٢. سورانی، نوروز. دفتر دیوان نوروز سورانی (کلام‌های آیین یاری)، به تصحیح سید فریدون دانشور.

٣. تیمور بانیارانی. کلام‌های یارسان - بخش ذات دانایی شاماران.

٤. صفی‌زاده، صدیق. دانشنامه یارسان - درباره پیرداوود و نذر شاماران و مار سیاه در معبد لالش.

٥. گیلگمش. حماسه گیلگمش، ترجمه احمد شاملو / داوود منشی‌زاده - بخش دزدیده شدن گیاه جوانی توسط مار

ئەوین هەرمان

✍️ کاوە خوسرەوی

لە پێچ و پەنای چەپەڕێیەیل ژیان
هێزێگ دەسم گرێد
تا بێسەروشوون نەچم،
تا هەڵەتەیل بێکەسی
لە خوەیانا گومم نەکەن.
ئەو هێزە ئەوینە
ئەوین پیرووز پرشنگدارێگ
جوور خوەرهەڵات دڵنیایی
جوور تریفەی مانگەشەوەیل
بنار سەخت سەفەرەیل دوِر.
ئەوینێگ، ئاە .. ئەوینێگ
ک موور دڵنەوایی لە سەر پەڕەی دڵم کوتاس
سوومای چەوەیلم وەرەو ئاسوو هەرمان
دڵنیاترەو کردێیە.
هێز ئەوینێگ
ک وێنەی تاڵ تاڵ گیس خوەر
خوەی پێچایە لە دەور دار بەرز زنگانی.
هێز و ئەوین
ئشق و زنگانی
بێ باوش نیشتمانم
وردە لم بیاوانێگن
لە ناو گەردەلۆل سەرگەردانێگ
ک چەو سەوز ژیان
وەیلان شوون و هەتەریانە

ZAGROS

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO: 9 27 September 2026

www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv
Yahsat @ 52.0 East . Frequency : 11420
Polarisation : Vertical
Symbol Rate : 27500 . FEC 3/4

Eutelsat 8 West B at 8.0 . Frequency: 11637
Polarisation: Vertical . Symbol Rate: 27500

مێلوودیەیلێ هاوبەش لوڕی – لەکی وکوردی،

پێلێگ بتەون ئەڕا پەیوەندی فەرهەنگی و یەکاگیریمان

سەردار زەنگنە

مووسیقی لوڕی ولەکی و کوردی وە مدووی نزیکایەتی زووانی و فەرهەنگی و جوغرافیایی و تەنانەت یەکبوونێ بنچینە و ڕەگەز، خاڵەیلێ هاوبەش فرەێگ دێرن .

فرەێگ لە مێلوودی وئاوازەیل لە ناو گۆرانیەیلێ کوردی ولەکی و لوڕی هاوبەشن تەنیا بڕێگ شێعرەیل و زاراوەگەیان فەرخ دێرێدوجیاوازە.

لێرە ئشارە وئاماژە کەمە چەندین مێلوودی هاوبەش:

گۆرانی "بزەڕان" کە سەرچاوەی لەناو دڵێ خەڵکێ لەکە لە لایەن فرەێگ لە هونەرمەندەیل کورد و لوڕ خوەنریاێە چۆ نەمر مامۆستا «سەباح هەورامی» و «حوسێن سەفامەنش» و «فەریبرزنامداری »و «حەسەن حەیاس » و هونەرمەندەیلێ لوڕ چۆ: نەمر مامۆستا« عەلیڕاس کەماڵوەند» و مامۆستا «ئیرەج ڕەحمانپۆڕ »و «فرەج عەلیپۆڕ»و ...

بزەڕان وە واتا و معنای "بژەن"لە کوردی و ورایۆەر "بنواز"لە فارسی تێ کە مەبەست ژەنینێ سازێگ وە پەێ هەل ومەرج دڵتەنگی ،کۆچ وبارێ دۆس و...

بزەڕان لەکی _نەمر مامۆستا «ڕەزا سەقایی»:

گرە گرتمە چی دارێ بەلی
مەرعڵاجم کەێ دت بیرەنوەنی
بزەڕان ئەی بزەڕان یەکێ پیریمە
یە قاسدەکەی دۆسێ دیریمە
شابەیت(بیت اصلی وتکرار):
*بزەڕان ئەی بزەڕان بوور عەزیزەکەم
میوەی ڕەنگاڕەنگ سەر پائیزەکەم
یا
*بزەڕان ئەی بزەڕان بزەڕانمە
ماڵێ دۆس بار کرد پا بڕانمە

بزەڕان لوڕی خوڕموە _ نەمر مامۆستا «عەلیڕاس کەماڵوەند»:

گڕان گرتمە چی کوهنە دارێ
مەگەر کوورم کەێ سەوزەی نازارێ
هەرکەسێ بۆشێ غریبی خاسە
بێ شک وگمان خودا نەشناسە
*بزەڕان بزەڕان شەوەل تاریکە
یەێ دۆسێ دارم کەمەر باریکە
بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
ئەڕا دۆسەکەم لا بڕانمە
یە دوما دۆسە شەوگڕانمە

بزەڕان لوڕی _ هونەرمەند مەرحووم« موومنعەلی جەوزی پۆڕ» ناسریا وە(موومە):

هەرکەس دۆسێ خۆی، دۆسێ من جیاس
چەمەل دۆسێ من بێ سورمە سیاس
*بزەڕان بزەڕان شەوەل تاریکە
یەێ دۆسێ دارم قەدش باریکە

__

بزەڕان کوردی کرماشانی(کوردی خوارین) - «فەریبرز نامداری»:

ئیمشەولە بەختم مانگ ئاخڵ دایە
ئۆشن سەوزەگیان کشگچی نایە
*بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
ماڵێ دۆس بارکرد پا بڕانمە
مامۆستا «حەسەن حەیاس»:
کەمووتەریش نیم بفڕمە ئاسمان
بنیشمەو لە بان قاپیەگەی ماڵدان
کەمووتەریش نیم بەم لە شەقەی باڵ
پەیجوورد بکەم کوچە و ماڵ وە ماڵ
*بزەڕان بزەڕان بزەڕانمە
دۆسم بار کردێە و گڕ گڕانمە

____

بزەڕان هەورامی -- نەمر مامۆستا «سەباح هەورامی»:

ورزە با بێلمێ سەیرانی وێما
ئێ دنیا تاسەر مەدیانێ پێما
یاڕەب جە دیدەم دوورم نەگری ساتێ
نەک بەئاهو من سۆچۆ وڵاتێ
نە جای دەسم هەن نەجای دەسەڵات
هەر ئینە خاسە بار کەرۆ وە لات
ئارزۆی ئازیز وەنەم سەر داوە
لەحوجرەی دەروون ئایر وەرداوە ...
*بزەڕان بزەڕان شەو زڕانمە
ماڵی لەیل بار ئەکا پا بڕانمە

زاراوەی لەکی وەمدووی نزیکی لە لوڕی و هەورامی و کوردی خوارین، تۆەنستێە چۆ پێلێ پەیوەندی و ارتباطی ماوەێن لوڕستان و باقی ناوچەیل کوردستان بمینێ و فرەێگ لە گۆرانیەیل هاوبەش وەڕاسی لێ زاراوەی زەنگین و دەوڵەمەنە سەرچاوە گرێد.

گۆرانی" سەوزە سەوزە"یەکێگ تر لەو مێلوودیەیلێ هاوبەشەسە کە فرەێگ لە هونەرمەندەیل کوردولوڕولەک خوەنینەسێ و لە جەمەیلێ شادی و سۆر و زەماوەندەیل پێشکەش خەڵک بوە.

سەوزە سەوزە لەکی - زنە یاد ئوستاد «حوسێن فرەجی»:

هەر کل کلت بی بوور تا کلت کەم
ڤە باوان مەچی دەس وە ملت کەم
فدای باڵات بام سەوزە نازارم
منم ئەسیرت مەکە ئازارم
* ئای سەوزە سەوزە سەوزە گیانەکەم
ئاخ دتێ سەوزە شەو مێمانەکەم*

__

سەوزە سەوزە کوردی سۆرانی_هونەرمەند نەمر «تاهیر خەلیلی»:

بۆکان چەند خۆشە باغی میرئاوە
شوێنەکەی زیرەک دەست لێ نەدراوە
ئەی داد و بیداد موبتەڵای دەردم
کەلاوە نشین و هناسە سەردم
لێرە مەمنێژن خاکەکەی سوورە
بمبەن بۆ بۆکان ناوم مەشهوورە
*ئاخ سەوزە سەوزە سەوزە ماڵەکەم
بێ تۆ وێرانە ماڵ و حاڵەکەم*

___

دەیان مێلوودی تر هەن کە لە ماوەێن مووسیقی کوردی و لوڕی و لەکی مشترک و هاوبەشن.

ئەڕا یەگ بابەتەگە فرە درێژ نەود و خوێنەرەیلیش بێ تاقەت نەون، لێرە چۆ نموونە تەنیا وە ناو چەن گلەترمێلوودی هاوبەش ئاماژە کەم چۆ:

لەرزم لەرزانە _ کەپۆ سڵێمانی _ مەریەم مەریەم -- ئامان میم گورجی _ئەرێ باڵا بەرز و...

بێجگە مێلوودیەیلێ هاوبەش، کوردو لوڕولەک فرە لە ئامرازەیل مووسیقی چۆ ساز و دهۆڵ و دووزەلە و شمشاڵ و... هاوبەش دێرن.

لە لایەن پۆشش و جل وبەرگیش لە کڵاش و شاڵ و کوڵەنجەو سەروەن گوڵوەنی و... هاوبەشن.

گشتمان لە زاگرۆسێ زەڕخیزو دەوڵەمەن ژیەیمن و تەنانەت ئەگەر هەڵگەردیمنەو سەر ڕفرنس وبەڵگەیلێ تاریخی کە لێرە مەجاڵ شیەوکردن و باسێ نییە وە پێچەوانەی پروپاگەندا و تبلیغات ئاژاوەچیەیل و دژمنەیلمان، ئیمە خاوەن ڕیشەی هاوبەشیمن.

وە ئمێد یەگ ڕۆڵەیلێ دڵسۆز زاگرۆس مینەێ خاڵەیلێ هاوبەش فرەترێگ بکەن و لە یەکاگیری و هاودەنگی زیاتر هورەو بکەیمن